

do: *pro tempore et pro re* (stosownie do czasu i okoliczności); *pro portione* (w stosunku do); *pro mea parte* (z mej strony, o ile to odemnie zależy); *pro se quisque* (każdy według możliwości).

6) *in*, przestrzennię, na pytanie: gdzie?: *in urbe*, *in monte*, *in litore* (w mieście, na górze, na wybrzeżu); *potem facere in flumine* (zbudować most na rzece); *in Volscis commorari* (przebywać w kraju W.; u Wolsków); *sapientissimus in septem* (najmędrszy między siedmiu mędrkami); *in his, in quibus* (wśród tego, tymczasem); *in oculis versari* (przed oczyma, na oczach przebywać); *in manibus esse* (być w czyichś rękach); *in animo habere* (zamierzać); — przenośnie: *in armis, in spe, in timore esse* (być pod bronią, żyć w nadziei, w trwodze); *in incerto est aliquid* (coś jest niepewne); *in eo res est, ut* (sprawa jest w tej fazie, w tem położeniu); *in magna copia rerum* (wśród, przy obfitości wszystkiego); *in tanta hominum perfidia dignitatem servare* (wśród, mimo tak wielkiej wiarodomości zachować swą godność); *in aliquo aliquid laudare, reprehendere* (coś w kimś chwalić, ganić); ze względu na: *in aliqua re aliquem laudare, reprehendere* (o coś, z powodu czegoś kogoś chwalić, ganić); *rudis in iure civili* (niewykształcony w prawie cywilnem); *casosowo: in tali tempore* (w takim czasie); *in pace, in bello, in pueritia, in senectate, in praesentia* (w obecności), *in praesenti* (natychmiast, zaraz); — między: *numerare aliquem in oratoribus* (zaliczać między mówców); *habere aliquem in bonis* (zaliczać między dobra); *in hostium numero habere* (mieć w liczbie nieprzyjaciół, za nieprzyjaciół).

Przedmiot w celowniku (dativus).

§ 381. Istota i funkcje datywu. Przedmiot w datywie obok przedmiotu w bierniku wyraża, że czynność, w całej pełni trafiająca biernik, dotyczy także (pośrednio) innego przedmiotu: *librum amico dedit* dał książkę

przyjacielowi. — Przyjaciel jest tu interesowany, uczestniczy w czynności dawania. W datywie stoją więc przeważnie pojęcia osobowe lub osobowo pojęte. — Czasowniki, po których się kładnie dat., są przeważnie te same, co w jęz. polskim. Z pojęcia zainteresowania wynika użycie dat. *sympatheticus* (współczucia), dat. *commōdi* i *incommōdi* (korzyści i szkody), dat. *ethicus* (zainteresowania słuchacza), dat. *indicantis* (stanowiska), dat. *auctoris* (sprawcy). Z pojęcia kierunku, w którym zwraca się czynność, wynika dat. *finalis* (celu).

§ 382. Dativus jako dopełnienie czasowników (odmiennie od polskiego) kładzie się:

1) po następujących czasownikach nieprzechodnich: *insidior* (*hosti* zasadam się na nieprzyjaciela), *irascor* (*tibi* gniewam się na ciebie), *medeor* (*aegroto* leczę chorego), *nubo* (*iuveni* wychodzę za mąż za młodzieńca), *parco* (*pecuniae* oszczędzam pieniędzy), *persuadeo* (*civitati* przekonavam obywateli), *studeo* (*litteris* przykladam się do literatury), *supplico* (*Deo* błagam Boga). Wystarczy powiedzieć: gotuję zasadzkę komuś, zapobiegam chorobie, perswaduję obywatelom, oddaję się literaturze, a i w polskim będzie przy wielu z tych czasowników celownik. Wszędzie mamy tu pojęcie kierunku.

UWAGA I. Czasowniki, które nie są deponentia, używają się i w passivum, ale tylko nieosobowo (w 3 osobie sing.): *Ne temptis quidem deorum a Persis parthum* nawet świątyni nie oszczędzają Persowie.

Deponentia zastępuje się w pass. przez synonimy, np. *morbi a medicis sanantur*.

UWAGA II. Jestem przekonany znaczy: *mihī persuasit, mihī persuasum est*; bądź przekonany: *tibi persuadeo*; o tem się przekonavam: *hoc mihī persuadeo*.

2) po pewnych czasownikach przechodnich (jako dat. *commōdi*), które z inną konstrukcją mają inne znaczenie:

consulo alicui staram się o ko- c. *aliquem* radzę się kogoś

gogoś

prospicio alicui dbam o kogoś p. *rem* przewiduję coś

p. *in rem* spoglądam na coś

provideo alicui staram się o p. *rem*. przewiduję coś

kogoś

metuo, timeo alicui boję się m., t. *aliquem* boję się kogoś

o kogoś

caereo alicui czuwam nad kimś c. *aliquem* strzegę się kogoś

c. *ab aliquo* mam się na

ostrożności przed kimś

c. *de re* zapewniam się

względem czegoś

tempero alicui oszczędzam ko- t. *rem* miarkuję coś; t. a *re*

gogoś

wstrzymuję się od czegoś.

3) po czasownikach, złożonych z przyimkami: *ad, ante, in, inter, ob, post, proae, sub, super* (najczęściej zgodnie z polszczyzną): *adesse alicui* pomagać (także przeciwieństwo: *desse* szkodzić); *anteponere alicui* *aliquem* woleć, przekładać kogoś nad drugiego; *inferre bellum alicui* wydawać wojnę; *interesse pugnae* brać udział w walce; *obicere se telis* wystawiać się na pociski; *posthabere utile honesto* niżej cenićżytyk od użyteczności; *praesesse reipublicae* stać na czele rp.; *subvenire amico* spieszyć na pomoc; *supervenire alicui* uprzedzić, zaskoczyć kogoś.

UWAGA I. Niektóre czasowniki złożone z *ad, in, sub* przybierają dat., zwłaszcza gdy są użyte przenośnie, lub acc. z przyimkiem: *accedit militibus* *animus* żołnierzom przybywa odwaga; *milites accedunt ad urbem* zbliżają się do miasta; *Cicero accessit ad rem publicam* poświęcił się służbie państwowej; — *carifices ad mortem* *servis tormenta* kaci biorą niewolników na tortury; *dare admoviti exercitum ad urbem* wódz poprowadził wojsko pod miasto; *imponere onus humeris* włożyć ciężar na barki; *impo-*

nere (absolutnie) *alicui* urządzić komuś figla (czasem »imponować« komuś); *imponere milites in naves* wsadzać żołnierzy na okręty; *insistere hostibus* nacierać na nieprzyjaciół; *insistere in bellum* gorliwie zajmować się wojną; *succedere alicui* następować po kimś; *succedere ad (sub) montem* podchodzić pod górę.

UWAGA II. Słowa, złożone z *cum (con-, co-)*, przybierają częściej konstrukcję przyimkową niż dat.: *comparare bellum cum pace* (rzadko *pacis*) porównywać wojnę z pokojem.

UWAGA III. Niektóre czasowniki mają obie składnie bez różnicy znaczenia: *illudere miseris, in miseris* *naigravae* się z biedaków; *interesse pugnae, in pugna* brać udział w bitwie.

UWAGA IV. Ze słów, znaczących: »przewyższam«, przybierają dat.: *praestare, antestare, antecellere alicui* (*excellere* tylko z dat. plur.); *antecedere, antevire alicui* lub *aliquem*; tylko acc.: *praecedere*.

UWAGA V. *aspergo* (skrapiam), *circumdo* (otaczam), *dono* (obdarzam), *induo* (wdziewam) mają dwójką składnię: *alicui* *aliquid* lub *aliquem aliqua re: aspergo orationi sales* (dosypuję do mowy soli) okraszam mowę dowcipem; *aspergo hominem aqua* skrapiam wodą; — *circumdo urbi murum* (daję miastu dookoła mur) otaczam miasto murem = *circumdo urbem muro*; — *dono servo libertatem* daruję niewolnikowi wolność; *dono servum libertate* obdarzam niewolnika wolnością; — *induo galeam capiti* *wdziewam helm na głowę* = *induo caput galeam*; zwykle *induo vestem* (bez *mihi*) *wdziewam szatę*.

§ 383. **Dativus z esse** ma charakter dat. *possessivus* (posiadania): *multi vobis amici sunt* macie wielu przyjaciół; *est mihi tecum amicitia* łączy mię z tobą przyjaźń; *est ei nomen Felix* (lub *Felici*) ma na imię Feliks (tak samo: *Scipioni nomen erat Africanus* lub *Africanus*).

§ 384. **Dat. sympatheticus** (uczestnictwa) oznacza

uczestnictwo w czynności, wyrażonej przez czasownik. W zdaniu *Emyctea Ulixi pedes abluit* (Eur. obmyła nogi Ulisesowi) Uliseses jest wciągnięty w sferę mycia jako uczestnik subiektywny. Gdybyśmy powiedzieli: *E. Ulixis pedes abluit* (E. obmyła nogi Ulisesa), stwierdziłbyśmy tylko obiektywnie właściciela nóg. Tak samo: *versatur mihi ante oculos* (stoi mi przed oczyma) a *versatur ante meos oculos* stoi przed moimi oczyma.

§ 385. **Dat. commodi i incommodi** (korzyści i straty) zaznacza, że czynność słowa wychodzi na czyjaś korzyść lub stratę: *Caesar imperat frumentum exercitui* C. rozkazuje dostarczyć zboża dla wojska; *filius meus mihi peccat* syn na moją szkodę popełnia błąd.

§ 386. **Dat. ethicus**, ograniczony do zaimka 1 i 2 osoby (i to tylko w poufalej rozmowie), wyraża zainteresowanie mówiącego całym zdaniem, lub służy do obudzenia tego interesu u słuchacza: *At tibi repente venit ad me Camillus* (pisze Cyceero): a tu ci nagle przychodzi do mnie Kaniusz.

§ 387. **Dat. indicantis** (sąducego z pewnego stanowiska), rzadki w łacinie klasycznej: *oppidum primum Thessaliae venientibus ab Epiro* (pisze Cezar) pierwsze miasto po drodze z Epiru (dla tych, którzy przybywają z Epiru); *suum cuique pulchrum est* (pisze Cyce.) każdy ma własne pojęcie o pięknie (piękno jest dla każdego indywidualne).

§ 388. **Dat. auctoris** (sprawcy) kładzie się przede wszystkim w wyrażeniach, oznaczających konieczność (por. § 286 i 339, 2b): *mihi faciendum est* (muszę uczynić), przyczem wyrażone jest jego powinowactwo z dat. interesu (ma być zrobione dla mnie). Stąd rozszerzyło się jego użycie na takie wyrażenia, jak: *mihi concupitum est* (dla mnie pożądane), dalej *mihi auditum est* (przezemnie usłyszane, ja usłyszałem): *semper in his studiis viventi non intellegitur*,

quando obrepit senectus kto zaw sze w tem zajęciu żyje, nie spozstrzega, jak nadchodzi starość.

§ 389. **Dat. directionis** (kierunku) wyrobił się na podstawie takich wyrażen jak: *alicui mittere rem* (komuś coś posłać), rozszerzając je na cel przestrzenn y przy słowach, oznaczających przyjsie i t. p. Na wzór np. *frumentum militibus advehere* (dowozie zboże żołnierzom) mówiono później *urbi advehere*, a poeci, naśladowując konstrukcję grecką, pisali: *il clamor caelo* idzie krzyk ku niebu, do nieba.

§ 390. **Dat. finalis** (celu), stanowiący specjalność łaciny, kładzie się wraz z dat. osoby:

1) po słowach: *dare* (dawać), *accipere* (przyjmować), *deligere* (wybierać), *mittere* (posyłać), *relinquere* (zostawiać), *venire* (przychodzić) i t. p.: *hanc librum tibi praemo dono te* książkę daję ci w nagrodę; *pecuniam dono accipi diem* dze otrzymałem w darze; *Caesar locum castris delegit* C. wybrał miejsce na obóz; *dux cohortes suis praesidio misit* (rekwizyt) wódz posłał (zostawił) swoim kohorty na załogę; *Caesar Labieno auxilio venit* C. przybył Labjelowi na pomoc. Podobnie: *receptui canere* trąbić na odwrot; *proelio lacesere* do bitwy wyzywać; *diem colloquio dicere* dzień na rozmowę wyznaczyć.

UWAGA. *dare, tribuere, vertere* z podwójnym datywnem znaczą »pocztywać za co«: *aliquid tibi dedit, crimini, vitio, superbiae, laudi do, tribuo, verto* poczytuję ci coś za hańbę, zbrodnię, błąd, znak pychy, chwałę.

2) *po esse* podwójny datywnus znaczą »wyjsć na co«, »służyć ku czemu« i t. p.: *aliquid mihi praesidio, usui, magna laudi, saluti, commodo est* coś mi wychodzi na (służy ku) obronę, użytek, wielką chwałę, ocalenie, korzyść; *illud mihi impedimento est* tamto mi przeszkadza; *illud mihi honori est* tamto mi przynosi zaszczyt, jest dla mnie zaszczytne; *testimonio, documento, exemplo esse* służyć za świadectwo, dowód, przykład; *admirationi esse* (jako passivum do *admirari*) budzić podziw; *haec res mihi curae est* to jest

przedmiotem mojej troski, leży mi na sercu; *cui bono (est)?* komu na dobre wychodzi, w czym interesie leży?

UWAĞA. Poza ten cel wyraża się i przez konstrukcje z *ad*, *causā*: *homo ad duas res natus est: ad cogitandum et ad agendum* człowiek narodził się w podwójnym celu: aby myślał i działał; *Scipio Africæ domandæ causa missus est* Scypiona wysłano na poskromienie Afryki.

Przedmiot bliższy i okoliczniki w bierniku (accusativus).

§ 391. Istota i funkcje akkuzatywu. Akkuzatyvus oznaczał pierwotnie, jak się zdaje, kierunek czynności, a z tej funkcji wyrobilo się używanie go za przedmiot czynności: człowieka bić, wolać, — znaczyło pierwotnie: »w kierunku człowieka uderzać«, »w kierunku człowieka wolać«. Przejście do pojmowania przedmiotu, ulegającego wpływowi czynności, odbyło się najpierw przy pojęciach osobowych, podczas gdy przy pojęciach rzeczowych dłużej utrzymało się wyobrażenie kierunku. Dlatego przy zamianie zdań, z tak zwanym podwójnym akkuzatywem na passivum tylko acc. osoby staje się podmiotem, a acc. rzeczowy zostaje w acc.: *aliquem sententiam rogare* pytać kogoś o zdanie: *aliquis sententiam rogatus est* ktoś został zapytany o zdanie. Znaczenie kierunku przebija także z użycia *acc. relationis* (względny).

§ 392. Accusativus directiois (kierunku), częsty w grece, zachował się w łacinie tylko w takich wyrażeniach jak *domum, nus venire* przybyć do domu, przybyć na wieś, *Romam (Athenas, Corinthum) redire* wrócić do Rzymu (Aten, Koryntu).

§ 393. Accusativus obiecti (przedmiotu) oznacza albo a) przedmiot z e w n e t r z n y (czynność dotyka przedmiotu: *canem percussere* uderzyć psa) albo b) przedmiot w e n e t r z n y (i tu czynność wydaje z siebie przedmiot,

jako skutek: *nummos cadere* bić monetę, lub jako treść: *ineptias dicere* mówić głupstwa).

c) Ten acc. **biernika wewnętrznego**, o ile jest rzeczownikiem, utworzonym z tego samego pierwiastka, co czasownik, lub ma podobne znaczenie, tworzy tak zwaną figurę etymologiczną (*figura etymologica*). Ma on zwykle przy sobie przydawkę lub dopełniacz: *vitam incunctam vivere* prowadzić życie przyjemne, żyć życiem przyjemnem; *gracem pugnam pugnare* toczyć ciężką bitwę; *longam viam ire* odbywać daleką drogę; *tertiam iam aetatem hominum Nestor vivebat* N. przeżywał już trzecie pokolenie.

UWAĞA I. Biernik wewnętrzny, ale tylko wyrażony przez acc. zaimków wskazujących, spotykamy w zwrotach: *hoc (hac re) gaudeo* cieszę się tem, *illud (illa re) glorior* chełpię się owem; *id (ei rei) studeo* staram się o to; *id (de ea re) taceo* milczę o tem.

UWAĞA II. Biernik wewnętrzny trzeba uznać także we zwrotach skróconych: *sapere pitem* (sapere saporem pitem) mieć smak smoly, trącić smolą; *olere unguenta* trącić olejkami, perfumami; *sivere sanguinem, honores* przagnąć krwi, zaszczycić; *minari alicui mortem* (= minam mortis) grozić komuś śmiercią.

§ 394. Polskie słowa przechodnie, które mają dopełnienie w dopełniaczu (cząstkowym), w łacinie łączą się zwykle z acc.:

a) Ojciec dał mi jabłek *pater mihi mala dedit*; matka kupiła gruszek *mater pira emit*; dotknąłem rany *vulnus tetigit*; spróbowałem swych sił *vires meas experias sum*;

b) dopełniacz cząstkowy, występujący w jęz. polskim po przeczeniu lub po słowach o treści przeczącej, w łacinie oddaje się zawsze przez acc.: czytam książkę *lego librum*; nie czytam książki *non lego librum*; unikam trosk *fugio curas*; odnawiam czegoś *recuso aliquid*;

c) dopełniacz po słowach oznaczających pożądanie,